

## การส่งเสริมความตระหนักรู้ในหน้าที่พลเมืองด้วยวิธีการเรียนรู้เชิงบริการ The Promotion of Citizenship-Awareness and Service Learning

ณัฐพัชร์ มัชฌิมะบุระ I Nutthapat Matchimabura

นักศึกษาลัทธิศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Master of Education program students

Department of Educational Administration Ubon Ratchathani Rajabhat University

### บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังจิตสำนึกในหน้าที่พลเมืองผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงของผู้เรียนตามแนวทางการเรียนรู้เชิงบริการหรือการเรียนรู้โดยการบริการสังคมด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนในการปัญหาหรือพัฒนาชุมชนโดยนำเอาองค์ความรู้ ทักษะที่ได้ในชั้นเรียน นำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ด้วยวิธีการ Service - Learning คือการสร้างเสริมความตระหนักรู้ในบทบาทหน้าที่พลเมืองและส่งเสริมให้นักเรียนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชนและสังคม การที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดีที่ช่วยสร้างสรรค์ชุมชนและสังคมได้จำเป็นจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่จะช่วยดึงศักยภาพและสร้างเสริมคุณลักษณะของผู้เรียนให้เห็นถึงความสำคัญ มีความตระหนักรู้และมีจิตสำนึกในฐานะพลเมืองดี วิธีการเรียนรู้เชิงบริการ (Service - Learning) เป็นหนึ่งในรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่สามารถสร้างเสริมคุณลักษณะดังกล่าว โดยยึดหลักในการจัดการเรียนรู้ 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นเตรียมการ (P - Preparation) หรือการศึกษาปัญหาหรือความต้องการของชุมชน ขั้นปฏิบัติ (A - Action) หรือการจัดทำโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน และขั้นสะท้อนคิด (R - Reflection) หรือการประเมินผลการดำเนินงาน วิธีการเรียนรู้เชิงบริการนั้นสามารถบูรณาการเข้ากับทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และทุกระดับชั้น โดยเฉพาะระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับอุดมศึกษา ทั้งนี้สามารถปรับเปลี่ยนไปตามบริบทและความต้องการของชุมชน โดยเป้าประสงค์ที่ต้องการคือการสร้างสรรค์และพัฒนาชุมชนโดยพลเมือง.

คำสำคัญ: พลเมือง; การส่งเสริมหน้าที่พลเมือง; การเรียนรู้เชิงบริการ

### Abstract

This article aims to present education management that focuses on cultivating the consciousness of citizenship through a real-life learning process of learners in accordance with service-oriented learning or social service learning through learning activities that students participate in the planning of problems or community development by application of knowledge skill in real life situations. The purpose of service - learning is to raise awareness of the role of citizens and to encourage students to be a part of community and society development, encourage learners to be good citizens who create communities and society, there must be a learning process to develop capacity and enhance the characteristics of learners to realize the good citizenship. Service-Learning method is one of the learning and teaching management model that can enhance the said feature by adhering to the 3-step learning management process, namely P-Prep or studying the problems or needs of the community, A-Action, or creating a project to meet the needs of the community,

and R - Reflection or performance evaluation. The service-oriented learning methods can be integrated into all learning groups and at all levels especially in the upper secondary and tertiary levels, this can be adjusted according to the context and needs of the community in which the desired objective is the creation and development of the community by citizens.

**Keywords:** Citizenship; The Promotion of Citizenship-Awareness; Service – Learning

## บทนำ

ปัจจุบันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกมีผลกระทบมาสู่สังคมไทยอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการศึกษาคือจะต้องปรับเปลี่ยนระบบการบริหารและจัดการศึกษาให้มีคุณภาพได้มาตรฐานในทุกช่วงชั้นของการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษาให้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งต้องหมั่นฝึกฝนให้มีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถเข้าร่วมแข่งขันกับนานาชาติได้อย่างทัดเทียมเหมาะสม ทั้งยังสามารถดำรงวิถีชีวิตความเป็นไทยในสังคมโลกได้ ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้บัญญัติถึงแนวนโยบายในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะกระบวนการในการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมทางการศึกษาได้อย่างรวดเร็วจริงจัง รวมทั้งแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2552-2559) ที่มีเจตนารมณ์มุ่งพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรมมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือ สังคม คุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์ เอื้ออาทรต่อกัน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, 2552: 12)

สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ Thailand 4.0 ที่เปลี่ยนเศรษฐกิจแบบเดิมไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมเพื่อให้ประเทศไทยก้าวสู่ความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน และภารกิจที่สำคัญของสถาบันการศึกษาคือการผลิตพลเมืองที่มีคุณภาพเข้าสู่สังคมเพื่อตอบสนองต่อนโยบายดังกล่าว ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการแบบเก่ามาสู่กระบวนการใหม่ในลักษณะของ Service Learning Model หรือ SL ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการบริการสังคม ซึ่งเป็นวิธีการในการจัดการเรียนการสอนที่ช่วยส่งเสริมความตระหนักรู้ในหน้าที่ของความเป็นพลเมือง เช่น การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการบริการสังคม ซึ่งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ค้นคว้าหาข้อมูลด้วยตนเอง การลงมือปฏิบัติการทดลองเพื่อฝึกทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การฝึกกระบวนการคิด กระบวนการทำงาน การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง และมีการแสดงผลงานที่ช่วยสร้างความภูมิใจให้กับนักเรียน นักเรียนได้แสดงศักยภาพของตนเองออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การอภิปราย แสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ นำเสนอผลงาน การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี กระตือรือร้น สามัคคี มีความรับผิดชอบ มีวินัยและตรงต่อเวลาในการเรียนรู้เพราะผู้เรียนทุกคนตระหนักดีว่าผลงานและความสำเร็จของกลุ่มขึ้นอยู่กับสมาชิกทุกคน (กิ่งกาญจน์ กลิ่นจันทร์, 2556: 27) โดยมีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนให้มีศักยภาพสูง กล่าวคือ ผู้เรียนได้รับความรู้ความสามารถจากการปฏิบัติจริง มีทักษะการคิดวิเคราะห์ที่ได้จากการทำงานร่วมกับผู้อื่นและมีความ

รับผิดชอบต่อสังคมที่เกิดจากการสัมผัสกับปัญหาของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการเตรียมพลเมืองของชาติที่สังคมต้องการ

ในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้มีการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งมีความสำคัญยิ่งในการเตรียมผู้เรียนในฐานะพลเมือง ที่จะเป็อนาคตของชาติ ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในขับเคลื่อนประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า ดังนั้นในการจัดการเรียนการสอนวิชาหน้าที่พลเมืองในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาแนวคิด วิธีการใหม่ ๆ มาใช้ในชั้นเรียนเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของตนเองในฐานะพลเมืองที่ดี ปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ในอันที่จะช่วยในการพัฒนาประเทศชาติและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมท่ามกลางบริบทความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทัน

### แนวคิดว่าด้วยการเรียนรู้เชิงบริการ

ความเป็นมาของการเรียนรู้เชิงบริการ (Service Learning) ได้เริ่มต้นพัฒนามาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 จากผลงานเขียนของนักปรัชญาชาวอเมริกัน William James รวมถึง John Dewey ได้สนับสนุน แนวความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ซึ่งเชื่อว่าผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจะเป็นพลเมืองที่ดีได้ ถ้าได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานบริการชุมชน (Serve to the community) โดยเฉพาะถ้ามีกิจกรรมการบริการประเภทนี้ ได้มีการผนวกไว้ในเนื้อหาของหลักสูตรการศึกษาอย่างเป็นทางการ

ในปัจจุบันยังมี “โครงการความร่วมมือระดับชาติเพื่อการให้บริการ” (The Corporation for National Services) (Rudman & Lordeman, 2013) ดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการมลรัฐที่ได้รับการแต่งตั้งโดยผู้ว่าการมลรัฐร่วมกับมูลนิธิ ผู้มีจิตศรัทธา โรงเรียนและองค์การภาคประชาสังคมต่าง ๆ ช่วยกันทำหน้าที่ในการจัดเตรียมโอกาสต่าง ๆ สำหรับชาวอเมริกันทุกเพศ ทุกวัยในการให้บริการแก่ชุมชนของตนเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่น ด้วยการส่งเสริมคุณธรรมด้วยการบริการสังคมและให้โอกาสกับคนอเมริกันได้ช่วยเหลือชุมชน โดยสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาและองค์การชุมชนทำงานร่วมกัน ซึ่งช่วยให้นักเรียนนักศึกษา จำนวนเกือบ 1 ล้านคน สามารถดำเนินกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการชุมชน ในขณะเดียวกันก็เป็นการพัฒนาทักษะ USC- Service Learning Model สู่การพัฒนานักศึกษาในยุค Thailand 4.0 เพื่อสร้างความเป็นประชาชนที่ดี การจัดการศึกษาแบบนี้ เป็นรูปแบบพิเศษของการบริการชุมชน จึงได้นำมาพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการเรียนรู้แบบ SL ที่เชื่อมั่นว่า การกระตุ้นด้วยการฝึกปฏิบัติ ด้านวิชาการจะช่วยส่งเสริมสร้างความเข้าใจในบทบาทและความรับผิดชอบในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตย และเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักการแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ของชุมชนอีกด้วย

### ความหมายของการเรียนรู้เชิงบริการ

การเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม (Service - Learning) คือการเรียนรู้จากการช่วยเหลือสังคม ทำให้ได้รู้จักชุมชนมากขึ้น วิเคราะห์ถึงความต้องการของชุมชนโดยการนำเอาความรู้ในห้องเรียนมาประยุกต์ พร้อมทั้งได้เรียนรู้จากการลงมือช่วยเหลือชุมชนด้วยตนเอง ได้เรียนรู้และพัฒนาความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมหรือชุมชนในแบบต่าง ๆ ที่แตกต่างกันเพื่อให้เข้าใจในการดำรงชีวิตได้ (นันทิยา ตันศรีเจริญ, 2546: 23-24) การจัดการเรียนรู้ด้วยการบริการสังคม (Service - Learning) เป็นการจัดการเรียน

การสอนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการให้ผู้เรียนได้เข้าไปมีประสบการณ์ในการรับใช้สังคม ซึ่งผู้เรียนจะต้องมีการสำรวจความต้องการของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เรียน และวางแผนเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ลงมือปฏิบัติการรับใช้สังคมตามแผน และนำประสบการณ์ทั้งหลายที่ได้รับมาคิดพิจารณา ไตร่ตรอง จนกระทั่งเกิดความคิดรวบยอด (กิตติยา ผาภังค์, 2550: 45-46)

กิจกรรมการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม (Service - Learning) เป็นกระบวนการเรียนการสอนแบบหนึ่งของการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ซึ่งเป็นรูปแบบของการทำกิจกรรม สัมผัสกับวิถีชีวิตของสังคม เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้นักศึกษาได้มีโอกาสโดยตรงที่จะออกไปสัมผัสสภาพความเป็นจริงของสังคม ทำประโยชน์ให้กับสังคม รับผิดชอบต่อสังคมและสามารถปรับตัวให้อยู่กับผู้อื่นที่แตกต่างจากตัวเองได้ในสังคม โดยนำหลักการและทฤษฎีทางจริยธรรมที่เรียนในห้องเรียนมาใช้ในชีวิตจริง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ การช่วยเหลือทางตรงและการช่วยเหลือทางอ้อม (พัชรินทร์ เสดะจันทร์, 2550: 13) สอดคล้องกับแนวคิดของศักดิ์ชัย นิรัญทวี ที่กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนรู้เชิงบริการ มี 3 ประเด็นใหญ่ คือ

1. เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับสถานะที่แท้จริงของสังคม ตั้งแต่สังคมใกล้ตัวของนักเรียนไปจนถึงสังคมในระดับประเทศ
2. เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม กล่าวคือ มีความรู้ความเข้าใจสถานะของสังคม การมีจิตสำนึกที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคม โดยถือว่าตนคือส่วนหนึ่งของสังคมนั้น มีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่สังคม
3. เพื่อยกระดับความรู้ ทักษะและทักษะในการเรียนรู้ของนักเรียนเพราะมีการประยุกต์ใช้ความรู้ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนมีความรู้ความสามารถทางวิชาการมากขึ้น ดังนั้นการเรียนรู้เชิงวิชาการจึงสามารถช่วยพัฒนาได้ทั้งตัวนักเรียน ชุมชน ตลอดจนหลักสูตรการเรียนการสอนก็จะสามารถปรับเปลี่ยนให้ตรงกับความเป็นจริงของท้องถิ่นได้ (ศักดิ์ชัย นิรัญทวี และคณะ, 2544: 170)

### ความสำคัญของความตระหนักรู้ในหน้าที่พลเมือง

แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง (Citizenship) หมายถึง การเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง (Political Community) เช่น เมือง (City) หรือรัฐชาติ (Nation-State) โดยมีสิทธิและหน้าที่ซึ่งมาพร้อมกับความเป็นพลเมือง (พฤตินิสัย ชุมพล, ม.ร.ว. และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, บรรณาธิการ, 2551: 24) ส่วนคำว่า “จิตสำนึกพลเมือง (Civic Mindedness)” เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับ คำว่า การมีส่วนร่วมของพลเมือง (Civic Participation) ความรับผิดชอบต่อพลเมือง (Civic Responsibility) และคำว่า ความผูกพันของพลเมือง (Civic Engagement) ซึ่งโดยภาพรวมแล้ว หมายถึง ความรู้สึกภายในด้านการมีจิตอาสาเพื่อชุมชนหรือความรู้สึกรับผิดชอบต่อชุมชน จัดเป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้คนมีความไว้วางใจและร่วมมือกัน ดังนั้น จิตสำนึกพลเมืองจึงมีคุณค่า เพราะจะทำให้สังคมและประชาธิปไตยเกิดความเข้มแข็งได้ (Hua, C.W. & Wan, K.E., 2011)

โดยรวมแล้ว ความเป็นพลเมือง (Citizenship) หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบต่อสังคมและมีสิทธิ เสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาในสังคมของตนเอง (ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555: 30)

### ความสำคัญของความตระหนักรู้ในหน้าที่พลเมือง

ความสำคัญของความตระหนักรู้ในการเป็นพลเมืองที่ดี ได้แก่

1. พลเมืองมีความรับผิดชอบส่วนตัว เช่น มีหน้าที่รับผิดชอบในชุมชนของตน ทำงานอย่างสุจริตและจ่ายภาษี เคารพกฎหมาย การแยกขยะ การบริโภคโลหิตและเป็นอาสาสมัครในช่วงเวลาวิกฤต
2. พลเมืองเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในความเป็นพลเมือง เช่น เข้าร่วมเป็นสมาชิกของชุมชนและพยายามที่จะพัฒนาชุมชน ดูแลชุมชนโดยพยายามที่จะดูแลความต้องการ สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจหรือรักษาสีงแวดล้อม มีความรู้ว่รัฐทำงานอย่างไร และมีความรู้กลยุทธ์เพื่อจะได้บรรลุวัตถุประสงค์ในการทำงาน
3. พลเมืองมีจิตสำนึกเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม เช่น ประเมินโครงสร้างทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจอย่างวิพากษ์วิจารณ์เพื่อเข้าใจปัญหาอย่างลึกซึ้ง ค้นหาและบอกถึงสิ่งที่ไม่ได้รับความยุติธรรม และรู้เรื่องความเคลื่อนไหวทางสังคมและวิธีการที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Westheime, J. & Kahne, J, 2004 อ้างถึงใน ถวิลวดิ บุรีกุล และคณะ, 2555)

### การส่งเสริมความตระหนักรู้ในหน้าที่พลเมืองด้วยวิธีการเรียนรู้แบบบริการสังคม

ในปัจจุบันสภาพสังคมไทย ล้วนแล้วแต่มีปัญหาหนักหน่วงที่เกิดขึ้นมาในแทบทุกพื้นที่ ซึ่งปัญหาบางประการเป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งการแก้ไ้นั้นอาจทำได้โดยหน่วยงานของรัฐ เอกชน หรือคนในชุมชนนั้น ๆ และในฐานะที่สถานศึกษาเป็นแหล่งพัฒนาผู้เรียนเพื่อให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคม สถานศึกษาจึงควรมีส่วนในการปลูกฝังจิตสำนึก ความตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยจัดการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ที่เรียนมาในห้องเรียน นำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและสังคมของตนเอง ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอย ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาการบำบัดน้ำเสียในชุมชน เป็นต้น การจัดการเรียนรู้เชิงบริการสามารถจัดได้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งมีจุดหมายเดียวกันคือเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในชุมชน จะช่วยปลูกจิตสำนึกรักท้องถิ่น และส่งเสริมการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองที่มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชน

การจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมในรายวิชาหน้าที่พลเมืองนั้น มีงานวิจัยของกิตติยา ผาภังค (2550) ศึกษาผลของการใช้กระบวนการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคมที่มีต่อความตระหนักในการรับใช้สังคม ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และเจตคติในการเรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านโนนแพ่ง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 3 พบว่านักเรียนที่ได้รับการเรียนการสอนด้วยกระบวนการเรียนโดยการรับใช้สังคมมีความตระหนักในการรับใช้สังคม ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเจตคติสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เรียนด้วยกิจกรรมดังกล่าว

สำหรับการส่งเสริมความตระหนักรู้ในหน้าที่พลเมืองของผู้เรียนสามารถทำได้โดยการจัดการเรียนการสอน ซึ่งใช้วิธีการเรียนรู้แบบบริการสังคม มีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป ตามบริบทการจัดการเรียนการสอน (ปาริชาติ ประเสริฐสังข์, 2556; ประสาท เนืองเฉลิม, 2557) สามารถสรุปเป็นขั้นตอนในการจัดการเรียนรู้ไว้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เตรียมการ (P - Preparation) ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการศึกษา สภาพและความต้องการของชุมชน ผู้สอนทำหน้าที่กระตุ้นให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ ร่วมกันอภิปรายหาแนวทางแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ร่วมกันวางแผนในการจัดกิจกรรมการบริการวิชาการแก่สังคม ตามพื้นฐานความรู้

ความสามารถและศักยภาพของผู้เรียน ในขณะที่เดียวกันการทำงานร่วมกันระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน และผู้เรียนกับชุมชน จะช่วยหล่อหลอมความเป็นพลเมืองที่ดี สมาชิกที่มีคุณค่าต่อสังคม การคิด การวางแผน และการสื่อสาร ยังช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพทางด้านสติปัญญาและอารมณ์ ชุมชนก็ได้มีโอกาสเรียนรู้ วิทยาการใหม่ควบคู่ไปกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เปิดพื้นที่การพูดคุยสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ระหว่างคนแต่ละวัย

ขั้นตอนที่ 2 ปฏิบัติ (A - Action) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนร่วมกันจัดโครงการบริการสังคม ตามแผนการที่ได้วางไว้ร่วมกันในขั้นที่ 1 ซึ่งการปฏิบัติจะต้องนำทฤษฎีและทักษะที่ผู้เรียนได้ศึกษามาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ชุมชนต้องเข้าใจและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีระหว่างที่ผู้เรียนจัดโครงการบริการสังคม ส่วนผู้สอนจะเป็นผู้สนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด โดยผู้เรียนจะต้องดำเนินการตามที่วางแผนร่วมกับชุมชน มีการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้รับบริการ การประเมินความพึงพอใจหรือผลที่เกิดกับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์ การสอบถาม การบันทึกสถิติ เพื่อจะได้นำผลที่ได้จากการปฏิบัติไปสะท้อนผลการดำเนินงานในขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 สะท้อนคิด (R - Reflection) เป็นขั้นตอนที่ให้ผู้เรียนนำผลการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการบริการสังคมมาร่วมกันสรุปสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกันในขั้นเรียน ซึ่งอาจจะนำเสนอโดยการบรรยาย จัดทำโปสเตอร์ แผ่นพับหรือนำเสนอผ่านวีดิทัศน์ และผู้เรียนจะต้องสะท้อนผลการปฏิบัติงานผ่านร่องรอยที่เก็บรวบรวมข้อมูล เช่น การสอบถาม การสัมภาษณ์ ในส่วนที่ชุมชนสะท้อนผลและผู้เรียนสะท้อนผล บทบาทของผู้สอนในขั้นตอนนี้จึงทำหน้าที่เป็นผู้คอยเสนอแนะและกระตุ้นให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของพลเมืองที่ดี

การจัดการเรียนรู้โดยการบริการสังคมอาจจะมีประสิทธิผลจากการจัดโครงการและการมอบรางวัลเชิดชูเกียรติ การเฉลิมฉลองความสำเร็จเพื่อสะท้อนผลการพัฒนา และที่สำคัญการจัดการเรียนการสอนควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการประเมิน ในฐานะที่เป็นผู้รับบริการ ซึ่งจะเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่มากขึ้น เมื่อชุมชนและสถาบันการศึกษาเป็นรากฐานของการเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยกันผลักดันให้เกิดการพัฒนาทั้งความรู้ ทักษะและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้วยการจัดการเรียนรู้อย่างบูรณาการ

## บทสรุป

โดยสรุปการเรียนรู้เชิงบริการเป็นพันธกิจด้านการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษา สามารถนำประเด็นความต้องการของชุมชนมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนได้ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความรอบรู้ในสถานการณ์จริงมากขึ้น รวมทั้งเป็นการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมและพร้อมเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น ชุมชนและประเทศชาติ โดยจัดการเรียนการสอนโดยใช้สถานการณ์ที่เป็นปัญหาบูรณาการกับเนื้อหาบทเรียนลงมือปฏิบัติจริงในชุมชน มีการแสวงหาความรู้ที่หลากหลาย เช่น การค้นคว้าด้วยตนเอง เรียนรู้จากการอภิปรายกลุ่ม และจากการทำงานเป็นทีม มีการนำเอาความรู้ภาคทฤษฎีไปปฏิบัติด้วยการบริการสังคม แล้วจึงนำสิ่งที่ได้เรียนรู้กลับมาทบทวนอีกครั้ง ซึ่งจากการเรียนรู้ด้วยวิธีการดังกล่าว สามารถทำให้ผู้เรียนมีทักษะหลาย ๆ อย่างดีขึ้น เช่น ความสนใจในการเรียน ความเป็นผู้นำ ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม เป็นต้น และในทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นว่า การจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน โดยเฉพาะวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ควรมีการจัดการเรียน

การสอนในลักษณะมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้มีโอกาสในการทำกิจกรรมเพื่อท้องถิ่นหรือชุมชน อาจจะเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนหรือการแก้ไขปัญหาในชุมชน โดยนำวิธีการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบการเรียนรู้เชิงบริการ น่าจะเป็นแนวทางการเสริมสร้างการตระหนักรู้ในเรื่องการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมได้

### เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ,สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.(2552). *แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552-2559*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กึ่งกาญจน์ กลิ่นจันทร์.(2556). “การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการบริการสังคมเรื่องปรากฏการณ์ทางธรณีวิทยาและธรณีประวัติ สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4.” *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal*. 6 (3), 80-91.
- กิตติยา ผาทองคำ.(2550). *ผลของการใช้กระบวนการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคมที่มีต่อความตระหนักในการรับใช้สังคม ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และเจตคติต่อการเรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านโป่งแพ่ง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สกลนคร เขต 3.วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร*.
- เฉลิมชัย มนุเสวต.(2543).*การพัฒนารูปแบบวิชาที่ใช้ในการเรียนการสอนเชิงบริการในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย.วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- ณัฐนันท์ วิริยะวิทย์.(2557). *ผลการใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร*.
- ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ.(2554).*ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand)*.(ออนไลน์). (อ้างเมื่อ20 มกราคม 2563) จาก [http://www.kpi.ac.th /media\\_kpiacth /pdf/M10\\_452.pdf](http://www.kpi.ac.th /media_kpiacth /pdf/M10_452.pdf)
- ทิตนา แหมมณี.(2551).*ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*.พิมพ์ครั้งที่ 7.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นฤมล มณีงาม.(2547). *การพัฒนาโปรแกรมสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการประหยัดพลังงานตามหลักการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- ประสาธน์ เนืองเฉลิม.(2558). “การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยการบริการสังคมสำหรับ นิสิตครู วิทยาศาสตร์” *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี*, 9(19), 30–39.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล.(2555). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education)*.กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ปาริชาติ ประเสริฐสังข์และประสาธน์ เนืองเฉลิม.(2555). การเรียนการสอนที่เน้นการบริการสังคม, *วารสารวิชาการ*. 15(1), 36-49.

- พฤทธิสาร ชุมพล, ม.ร.ว. และ เอก ตังทรัพย์วัฒนา (บรรณาธิการ) (2551). *คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัชรินทร์ เสดะจันทร์.(2550). *ผลของการใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม (Service Learning) ที่มีต่อการปรับตัวเข้ากับสังคมในมหาวิทยาลัยของ นักศึกษามหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.*
- พันทิพย์ เหล่าหาโคตร.(2551). *การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคมเพื่อส่งเสริมความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.*
- ศักดิ์ชัย นิรัญทวี และคณะ.(2544).*การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม = Service learning.รายงานการวิจัยสภค.*
- Billing, S. H. (2006). *Lessons from Research on Teaching and Learning : Service-learning as effective instruction*. New York : State Farm Companies Foundation.
- Hua, C. W. & Wan, K. E. (2011). *Civic Mindedness: Components, Correlates and Implications for the Public Service*. (Online). (2020, January 20). Available: <http://www.cscollege.gov.sg/Knowledge/Pages/Civic-Mindedness-Components.-Correlates-and-Implications-for-the-Public-Service.aspx>